

**Abdulla Oripovning tarjimonlik mahorati
(Lesya Ukrainaning "Mog'oralarda" dramasi misolida)**

R. Zaripova, O'DJTU mustaqil izlanuvchi

Annotatsiya. Respublikada xizmat ko'rsatgan jurnalist Ra'no Zaripovanning "Abdulla Oripovning tarjimonlik mahorati" ilmiy maqolasi ukrain va o'zbek adabiyoti o'rtasidagi go'zal ko'priklardan biri deyilsa arziydi. Lesya Ukrainka go'zal, erkparvar, ozodlikka chorlovchi asarlari bilan faqatgina ukrain adabiyotida emas, balki butun jahon adabiyotida ma'lum-u mashhur. Ukrainada bolalarga atab yozilgan asarlar uchun Lesya Ukrainka nomidagi Davlat mukofoti beriladi.

Ushbu ilmiy maqola ikki yo'nalishdan iborat bo'lib, uning birinchi yo'nalishida ukrain adabiyotining yetakchi namoyondasi **Lesya Ukrainaning "Mog'oralarda" dramatik poemacining o'ziga xos xususiyatlari** haqida fikr yuritiladi. Lesya Ukrainka dramatik poemalarining aksariiyati tarixiy temada yozilgan bo'lib, ularda ham prozaning ham she'riyatning o'ziga o'ziga xususiyatlari umumlashgan.

Muallif va mutarjimlarning frazeologik birlik, arxaik va sinonim so'zlarni qo'llashdagi uslubiy mahorati nomli ikkinchi bo'limda dramatik poema uslubi bilan tanishish jarayonida shoir Abdulla Oripovning tarjimonlik mahorati haqida tassavurga ega bo'lish mumkin. Tarjima jarayonidagi yutuq va kamchiliklar o'z ifodasini topadi. Dramatik asar tarjimasining lirik asarlar tarjimasidan farq qiluvchi xususiyatlari, muallif va mutarjim mahorati qiyosiy tahlillarda shoironing "Mag'oralarda" asari tarjimasini orqali ochib beriladi.

Kalit so'zlar: muallif, talqin, tarjima, mutarjim, uslub, frazeologik birlik, arxaik va sinonim so'zlar.

Lesya Ukrainaning "Mog'oralarda" dramatik poemasining o'ziga xos xususiyatlari. Lesya Ukrainka dramalarining aksariiyati uzoq o'tmish mavzuida yozilgan tarixiy asarlar bo'lib, voqyea – hodisalarga realistlik bo'yoq berilgan. Tarjimonlar lirik she'ni tarjima qilishga nisbatan tarixiy-dramatik asarlarni tarjima qilishda ancha murakkablikka duch kelishlari tabiiy. Chunki, shoira tasvirlagan tarixiy davrni, uning o'ziga xos so'z va iboralari hamda atamalarini ham o'rganib chiqishga to'g'ri keladi.

Shoiraning Abdulla Oripov tomonidan o'zbek tiliga o'girilgan "Mag'oralarda" dramatik-poemasi, ham prozani ham she'riyatni xususiyatni o'zida mujassamlashtirgan. Dramatik-poemada sahna tasvirlari, tushuntirish, izohlar, harakatlar nasriy yo'l bilan, asar qahramonlarining so'zlashuvlari esa oq she'r usulida yozilgan.

Shoiraning "Katakomba" – "Mag'oralarda" dramatik-poemasi uzoq o'tmish mavzusida yozilgan bo'lsa-da, shoira zamonasi bilan uyg'unlashib ketgan. Lesya Ukrainka bu asarida jangovor san'atkor bo'lib maydonga chiqadi va xristianlikning endigina paydo bo'layotgan davridagi quldorlik va ekspluatatorlik mohiyatini ochib tashlaydi.

Asar qahramoni Neofit qul (Neofit – biror diniy mas'habni yangi qabul qilgan kishi) isyon ko'targan mazlumlarning ozodlikka chiqish yo'llarini izlaydi. U qullikdan ozod bo'lib, kelajakda baxtiyor, adolatli jamiyatda yashashni orzu qiladi. Shu maqsadda u Rim hokimligining ta'qibidan qochib, katta umidlar bilan Rim yaqinidagi yer osti g'orlari-mag'oralarga yashirin ravishda to'planayotgan dastlabki xristian jamoasiga kelib qo'shiladi. Unga aytishlaricha xristian jamoasida qul va quldorlarga bo'linish yo'q emish, odamlar ozod va erkinlikda hayot kechirar ekan. Biroq, Neofitning bu maskanga kelib eshitgan dastlabki so'zi ham qullik haqida bo'ladi. Sabr-toqati tugab ozodlik, erk istab kelgan Neofit ruhoniya duch keladi.

Ruhoniyning aytishicha, bu dunyoda azoblangan qul narigi danyoda jannatiy bo'lib yasharmish.

Ozodlikka erishgaysan shubhasiz inim,
Bosh egsang bas dinu imonga, aziyatga.

Neofit unga javoban shunday deydi:

Taqsir, qulda takabburlik qayda bo'lsin
Mayli, deylik panohimiz yolg'iz xudodir.
Lekin, ayting u dargohga qachon yetgaymiz
Birov uni yerda deydi, birov osmonda...?¹

Shu tariqa asarga sindirilgan chuqur falsafiy mazmun asarning asosiy qahramonlari Neofit qul bilan ruhoniy o'rtasidagi dialoglarda o'zining yorqin badiiy ifodasini topadi.

¹Украинка Леся, Танланган асарлар,Т: "Фафур Фулом" нашриёти, Т, 1972 йил. 79 бет

Muallif va mutarjimlarning frazeologik birlik, arxaik va sinonim soʻzlarni qoʻllashdagi uslubiy mahorati. Tarixiy dramada tabiiy-ki, arxaik soʻzlar koʻp qoʻllaniladi. Uni ekvivalenti ikkinchi tilda boʻlmasligi tarjimani murakkablashtiradi.

Asarda qadimgi Rimga xos soʻzlar, etnik xususiyatlar va arxaik soʻzlar moʻl-koʻl ishlatilgan.

Har qanday millatning, xalqning yoki biror bir tilning faqat oʻzigagina xos boʻlgan soʻzlari bor. Ularni ikkinchi bir tilga tarjima qilish ancha qiyin. Masalan: qadimgi Rimda boy zodagonlarni, oqsuyaklarni “patritsiy”², hyech qanday huquqi boʻlmagan tabaqalarni “plebei”, qadimgi Rim askarlari boshliqlarini va imperatorlarning imtiyozli shaxsiy qorovulligidagi lashkar jangchisini “pretorianets” deyilgan. Tarjimada buni shunday oʻzicha qoʻllasa, kitobxon tushunmasligi mumkin. Shuning uchun tarjimon bu soʻzlarning oʻzbek tilidagi ekvivalentini, ya'ni oʻzbek tilidagi muqobilini qoʻllagan. “Patritsiy”ni – mansabdor ruhoniylar, zodagonlar; “plebei”ni – qullar, huquqsizlar, deya muqobilini qoʻllagan.

Asardagi sinonim soʻzlar, frazeologik birliklar, oʻxshatishlar tarjimada qanday ifodalangan ekan? Alohida misollarda koʻrib chiqamiz.

Asliyatda: Smolkni!

Apostol tnam na blago zapovedal:
«Pust jeniщina na sborищax molchit»³.

Soʻzma soʻz tarjimada jeniщina – ayol deb qoʻllansa boʻladi. Ammo, shu soʻzning sinonimi boʻlgan ayollarni kamsitishda kuchli jaranglovchi soʻzni tanlagan. “Zaifa” soʻzini qoʻllab ta'sir kuchini oshirgan.

Bas qil deyman, ulugʻ harakat oʻgit bergan-ku
“Yigʻinlarda zaifalar sukut qilsin deb”⁴

Abdulla Oripovning sinonimlarni oʻrinli qoʻllanilishini, ulardagi stilistik boʻyoqni naqadar kuchli his qilishini mana bu misolda ham koʻrish mumkin: Ne govvari
“von tut” il “gde-to tam”

Ono vozde, gde bog v smerennыx dushax⁵.

² Украинка Леся, *Избранное*, М: изд. “Правда” 1984 г. 179 с.

³ Украинка Леся, *Собрания сочинений*, Гос. Изд. худ. лит, Москва, 1956 йил, 2- том, 143 с.

⁴ Украинка Леся, *Танланган асарлар*, “Фафур Фулом” нашриёти, Т, 1972 йил. 78- бет.

⁵ Украинка Леся, *Собрания сочинений*, Гос. Изд. худ. лит, Москва, 1956 йил, 2- том, 136 с.

Soʻzma-soʻz tarjimada ne govori – soʻzini gapirma, soʻzlama deb tarjima qilamiz. Ammo tarjimon bu yerda diniy tilda ishlatiladigan “shak keltirma” soʻzini qoʻllab, asliyatning yanada kuchli va ta'sirli ekvivalentini, sininim soʻzni topgan.

Shak keltirma, anov-manov joydami deb u,

Tangri bizning dilimizda, demak, har qayda⁶.

“Slovo”ni oʻzbek tiliga “soʻz” deb tarjima qilish mumkin. “Slova gospodni” soʻzining oʻzbek tiliga “tangri soʻzi” deb soʻzma soʻz oʻgirsas, qandaydir gʻalatiroq chiqadi. Zero, Muso paygʻambardan tashqari hych bir paygʻambar Alloh bilan gapirishmagani “Qur'oni karimda” ham ta'kidlanadi. Tarjimon ushbu soʻzni oʻzbek diniy leksikasida ishlatiladigan “kalom” soʻzi bilan oʻgirib, maqsadni juda chiroyli ifodalagan.

Asliyatda: Ne vse slova ravny drug-drugu, syn moy
Slova gospodni nam spasayut dushu
A ne delo lyudskie⁷

Tarjimada: Barcha kalom bir xil emas, tangri kalomi
Odamlar madadidan koʻra xaloskor⁸.

Yuqoridagi jumlada asliyatda «syn moy» birikmasi mavjud. Mutarjim barcha joylarda ushbu soʻzlarni oʻgirmaydi. Uni “boʻtam” deya ishlatasa ma'qul boʻlardir. Bu soʻzda xristian dindorlariga xos soʻzlashuv xususiyati ifodalanadi.

Originalda shunday misra bor: Togda мы verim, budet bojiy sud⁹
Mana shu misradagi “bojiy sud” ni soʻzma-soʻz tarjima qilib boʻlmaydi, mazmuni ochilmay tushunarsiz boʻlib qoladi. Abdulla Oripov bu misraning mazmunini, “bojiy sud” frazeologik brikmasining oʻzbek tilidagi ifodasini, muqobilini juda mohirlik bilan aks ettirgan:

Shunday boʻlar, mahshar kelar, oxirat kelar¹⁰.

Darhaqiqat, barcha diniy mazhab-u va ularning kitoblarida “mahshar, oxirat” mavjudligi yoziladi.

Tarjimon oʻxshatishlarni ham originaldagidek ta'sirlik qilib oʻgira olgan.

⁶Украинка Леся, Танланган асарлар, “Фафур Фулом” нашриёти, Т, 1972 йил. 80 б.

⁷Украинка Леся, Собрания сочинений, Гос. Изд. худ. лит, Москва, 1956 йил, 2- том, 146 с.

⁸Украинка Леся, Танланган асарлар, “Фафур Фулом” нашриёти, Т, 1972 йил. 190 б.

⁹Украинка Леся, Собрания сочинений, Гос. Изд. худ. лит, Москва, 1956 йил, 2- том, 148 с.

¹⁰Украинка Леся, Танланган асарлар, “Фафур Фулом” нашриёти, Т, 1972 йил. 93 б.

Vot do chego ya dojil! Styd i gore
Chto smolodu, kak niщy, pobirayus¹¹

Ikkinchi misra so‘zma-so‘z tarjimada “tilanchidek tilanayapman yoshligimdan oq” deb tarjima qilinadi. Mutarjimning “chol” so‘zini tashqaridan kiritishi ta'sir doirasini yanada kuchaytirgan.

Ko‘rgilik deb aytsa bo‘lar mana bu holni!
Tilanchi chol bo‘lib qoldim yoshligimdan oq¹².

Shuningdek, Abdulla Oripov “Styd i gore” birikmasini aynan o‘girmay bitta “ko‘rgilik” so‘zi bilan ifodalashi o‘zbek tilining boyligini ham ifodalab turibdi.

Tarjimada ba'zi kamchiliklari bo‘lishiga qaramasdan, muvofiq uslub kalitini topilgan. Asarning yozilish uslubi bilan g‘oyasi hamda muallif dunyoqarashi o‘rtasidagi bog‘lanish, marom, ohang, sintaktik tarz va obrazlarga xos xususiyatlar deyarli to‘g‘ri ifodalangan.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Mirziyoev Sh.M. “2017-2021 yillarda O‘zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha Harakatlar strategiyasi to‘g‘risida”gi Farmoni – Xalq so‘zi, 2017 yil 8 fevral, №28.

2. Mirziyoev Sh.M. Adabiyot va san‘at, madaniyatni rivojlantirish – xalqimiz ma‘naviy olamini yuksaltirishning mustahkam poydevoridir, O‘zbekiston ijodkor ziyolilari vakillari bilan uchrashuvdagi ma‘ruza, Xalq so‘zi, 2017 yil 4 avgust,

3. Mirziyoev Sh.M. Xalqimizning roziligi bizning faoliyatimizga berilgan eng oliy bahodir – Toshkent: O‘zbekiston NMIU, 2018 yil. Abdurahmon Jomiyning “Muhabbat maxzani” kitobiga yozilgan so‘zboshi, 333-339 betlar.

4. Zaripova R– Tarjima san‘ati va tarjimon mahorati, Toshkent: “Tafakkur qanoti” nashriyoti, 2021y, 132 bet.

5. Oxrimenko P.P.i O.G. Oxrimenko. Lesya Ukrainka i mirovaya kultura. Moskva -1970g. 32 bet.

6. Rashidov Asil, Lesya Ukrainka, (adabiy portret), Toshkent, Adabiyot va san‘at nashriyoti, 1972 yil, 53 bet.

¹¹Украинка Леся, Собрания сочинений, Гос. Изд. худ. лит, Москва, 1956 йил, 2- том, 143 с.

¹²Украинка Леся, Танланган асарлар, “Фафур Фулом” нашриёти, Т, 1972 йил. 94 б.

7. Salomov G'aybulla, Tarjima nazariyasi asoslari, Toshkent, O'qituvchi nashriyoti, 1983 yil.
8. Ukrainka Lesya "Tong otmoqda", T. "Mashhur press" nashriyoti, 2019 yil.
9. Ukrainka Lesya "Tanlangan asarlari", G'afur G'ulom nomidagi adabiyot va san'at nashriyoti, 1971 yil.
10. Ukrainka Lesya, Bolshaya sovetskaya ensiklopediya 30 tom, 3-ye izd. Moskva, Sovetskaya ensiklopediya, 1969—1978.